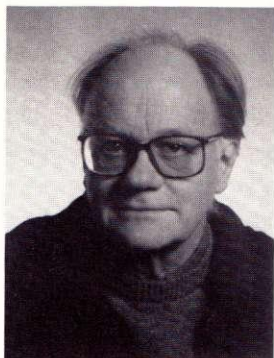

»Nordisk Arkitektur«

Refleksioner over bogens sigte og metodeanvendelse

av
Nils-Ole Lund

Nils-Ole Lund,
Arkitektskolen i Aarhus.

I denne artikel redegør forfatteren af *Nordisk Arkitektur* (Arkitektens forlag, København 1991) for de synspunkter, der ligger bag bogens tilblivelse og opbygning. Hovedsigtet med bogen har været at give en beskrivelse på tværs af landegrænserne af den arkitektoniske idéudvikling siden Anden Verdenskrig.

Bogen er opdelt i temaer, der på den ene side åbner for en samlet nordisk behandling, på den anden ved at supplere indbyrdes dækker hele perioden.

Det er bogens påstand, at den arkitektoniske udvikling er løbet så parallelt i de forskellige nordiske lande, at det er rimeligt at skrive en samlet historie, og at denne historie bliver interessantere end de nationale historier, fordi eksemplerne bliver flere og mere varierede.

I den europæiske integrationsproces er det nødvendigt at afklare, om der eksisterer et nordisk arkitektonisk særpræg, og hvad dette særpræg består af.

DER FINDES IKKE MANGE BØGER, der giver en samlet beskrivelse af Nordens arkitektur. Jeg kan kun komme i tanke om Steen Eiler Rasmussens *Nordische Baukunst* fra 1940 og Thomas Paulssons *Scandinavian Architecture* fra 1958. Og *Nordische Baukunst* behandler, trods titlen kun bygningskunsten i Sverige og Danmark. Det er besynderligt, at omfanget af denne grænseoverskridende indsats er så beskedent. Begrebet 'Nordens Historie' er et kendt fænomen i den almindelige historieskrivning og -undervisning, og Norden optræder set udefra ofte som en kulturel enhed. I 50'erne og 60'erne blev den nordiske brugskunst og arkitektur da også markedsført under benævnelsen *Scandinavian Design*.

Vore nationale tidskrifter har et par gange udgivet fælles numre: om funktionalismen i 1980 og om de nye tendenser i 1986.

I 1982 arrangerede det finske arkitekturmuseum sammen med de øvrige nordiske arkitekturmuseer og -samlinger en succesrig udstilling om den nyklassicisme, der dominerede i årene 1915-30.

I 1991 er der kommet en bog redigeret af Thomas Hall: *Planning and Urban Growth in the Nordic Countries*, hvor en kreds af nordiske planlæggere forsøger at give et samlet billede af fremvæksten af en planlægningstradition, der i hvert fald i sit omfang er usædvanlig målt med europæiske alen. Hvert land har fået sit kapitel, men redaktøren forsøger tilsidst at skrive et

sammenfattende essay. Der er altså de seneste år gjort nogle forsøg på at se Norden som en helhed, men de er få, og det er karakteristisk, at metoden næsten altid er at samle de nationale bidrag under en fælles titel. Der skrives ikke på tværs af landegrænserne!¹

Da jeg i 1985 begyndte på bogen om nyere nordisk arkitektur, havde faget været gennem en lang periode, hvor interessen ikke var rettet mod brødrefolkernes arkitektur, men var vendt mod Syd-Europa, Tyskland og USA. Jeg mente, at den stigende internationalisering ville fremskynde behovet for en regional selvforståelse, uden hvilken vi ville være dårligt rustede, når grænserne blev åbne. I de allerseneste år er der da også kommet talrige bøger og artikler, der beskæftiger sig med så vanskelige emner som national identitet og mentalitet. Man kan mene, at det nu om dage er næsten uden mening at tale om egenarten af en national bygningskunst. Landegrænserne kan ikke mere tillægges betydning, når kunsten skal defineres. Det skulle derfor være en halsløs opgave at beskrive en nordisk tradition. Malerkunstens forsøg på at samle Norden under så anstrengte fællesnavne som det nordiske lys og den nordiske melankoli skræmmer.

På grund af disse modstridende tendenser, der i politik og kultur ses overalt i Europa, valgte jeg at lade en meget pragmatisk holdning styre arbejdet. I stedet for at definere det nordiske i arkitekturen remsede jeg de forhold op, som gjorde det rimeligt at beskrive regionens bygningskunst under eet.

I bogens indledende kapitel "Om det nordiske" redegør jeg for disse forhold, som jeg her kort skal resumere.

Tradition og påvirkning

Selv om mange hævder det modsatte, er det min opfattelse, at man stadig kan tale om arkitektoniske traditioner. Traditionsbegrebet skal ikke forstås på den måde, at formudtrykket ligger fast, men at det værdisæt, der ligger bag skabelsen af de mange og relativt forskellige huse, er nogenlunde konstant. Jeg har således konstate-

ret, at de gløser der anvendes i faglitteraturen, når et hus skal roses eller fordømmes, synes upåvirkede af periode og aktuel form. I den danske arkitektur signalerer ord som ligetil, enkel, mådeholden, ordentlig, logisk, rationel, ægte, klar, præcis, harmonisk, dyder, der ikke retter sig direkte mod den arkitektoniske formverden, men karakteriserer den arkitektoniske holdning, etikken.

Arkitektstanden har, ikke mindst på grund af en indoktrinerende uddannelse, haft et meget stabilt værdisystem, der har gjort det mulig at skelne mellem godt og dårligt, mellem smukt og grimt. Dette værdisystem er muligvis kommet i skred de sidste tiår, hvor oprettelsen af nye arkitektskoler og voksende internationalisering har truet de nationale monopoler.²

Min ikke særligt originale teori er derfor, at arkitekter tegner inden for en tradition, der i store træk fortæller dem, hvad de skal gøre, når de i løbet af en designproces står over for valgets kvaler. Men det er af konkurrencehensyn lige så vigtigt for arkitekter "at følge med" og at inkorporere de nyeste tendenser i traditionen, der på denne måde er i konstant men langsom forandring. Traditionen virker som moderator og hindrer de store udsving. Den nordiske pragmatisme vil således næsten altid oversætte nye radikale idéer til noget acceptabelt.

Som en konsekvens af disse tanker må en historieskrivning dels forsøge at indfange de internationale tankesæt, som har haft indflydelse på den lokale arkitektur, dels undersøge hvordan disse ideer er blevet absorberet og oversat.

Hvis der i de nordiske lande er et fælles mønster i denne proces, kan man tale om noget nordisk.

Det er min påstand, at der er et sådant mønster. Lige siden århundredeskiftet har de fire landes arkitektur kunnet inddeles i perioder: nationalromantik (eller -realisme), nyklassicisme, funktionalisme osv. Står man over for et hus med nyklassicistiske træk, er der næppe tvivl om, at det er bygget mellem 1915 og 1930. Muligvis kan der være tale om 1980'erne, men i så fald er klassicismen "renset". I ingen andre europæiske

lande er det så let at tidsfæste bygninger. Og i Norden drejer det sig ikke bare om de toneangivende "mesterværker", også det jævne byggeri er underkastet de samme svingninger i modereret form.

Boligbyggeriet

og arkitektens ansvarsområde

Det er ligeledes karakteristisk for de nordiske lande, at der kan skrives en arkitekturhistorie udelukkende med eksempler fra boligbyggeriet. Det almindelige boligbyggeri er betragtet som en del af arkitekturfæren.

Når det gælder den økonomiske og politiske historie er der ganske store forskelle mellem de nordiske stater. Også geografisk er der store variationer fra Nord-kalotten til Sønderjylland, fra vestkysten i Norge til det østlige Finland. Alligevel har alle fire lande noget tidsforskudt gennemlevet den samme samfundsudvikling med den såkaldte velfærdsstat som resultat. Arkitekturen afspejler denne proces, og det er ikke urimeligt at påstå, at den nordiske arkitektstand har været delagtig i forløbet.

Dette forhold har gjort, at form og indhold er blevet set som forbundne begreber. En politisk og kulturel forståelse har hindret de nordiske arkitekter i at se arkitekturen udelukkende som æstetisk ytring, som overflade. Arkitekturen har drejet sig lige så meget om etik som om æstetik.

Bruno Zevi hævdede således i 40'erne, at de politiske forhold i Norden havde medført, at den moderne arkitektur havde overlevet i en moden form i modsætning til det centrale og sydlige Europa, hvor fascisme og nazisme havde set det nye som en fjende. I England havde de nye tanker aldrig fundet genklang.

At almindelige boliger kan anses som arkitektur og dermed kunst, er som sagt en del af den nordiske tradition. At stole og inventar kan betragtes som kulturelle foreteelser og være lige så vigtige genstande som bygninger er noget nordisk. Det vidner om, at arkitektstanden har set det som en væsentlig opgave at tegne sådanne banale ting, men det viser også, at samfundet har anset disse sider af det fysiske miljø som kulturelt

vigtige. 'Vackrere vardagsvaror' er lige så betydningsfulde som den store prestigefyldte bygningskunst.

De ovennævnte begrundelser for at skrive en samlet fremstilling af den nyere nordiske arkitektur er naturligvis de vigtigste. Men hertil kan lægges, at arkitekturhistorien bliver ulige mere interessant, hvis den omfatter alle fire nordiske lande. De enkelte lande har haft gode og mindre gode perioder, så hvis man slår de nationale "historier" sammen, bliver den samlede beskrivelse mere nuanceret og dækkende. Eksemplerne bliver interessantere i deres mangfoldighed, i deres variationer over fælles temaer.

Behovet for en bog

om den nyere nordiske arkitektur

Jeg har allerede nævnt, at den voksende internationalisering vil skabe et behov for national og regional selvforståelse. Det er nødvendigt at have en kulturel balast, både når der skal tages stilling til de internationale påvirkninger, og når der skal arbejdes uden for de nationale grænser.

Ved at påpege, at udenlandsk indflydelse ingenlunde er en ny foreteelse, og at den nordiske arkitektur næsten altid er oversat "import", kan den truende nivellering i den fremtidige udvikling svækkes. 70'ernes postmodernistiske kritik af modernismen har skabt et falsk billede af den foranliggende periode og en idyllisering af tiåret efter krigen, hvor tingene endnu ikke var af lave. Ved at se 60'erne som en forlængelse af 30'ernes funktionalisme og rationalisme er der konstrueret en sammenhæng, der er unuanceret og som ignorerer både den datidige, rige teoretiske debat og de mange konkrete forsøg på at udvide modernismens indhold.

Der er derfor brug for en nøgtern historisk skrivning, hvor de vigtigste idéer, tanker og huse sættes ind i en udviklingssammenhæng, hvor det ikke gælder om at udnævne skurke og helte, men om at skabe forståelse. For arkitekter er historien en slags brugsbog, men hvis der ikke findes indsigt i de historiske sammenhænge, kan lånene blive irrelevante og løsrevne.

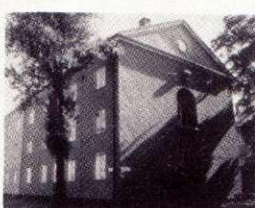

Illustration ur boken: (del av) Revideret version af skema, gengivet første gang i *ARKITEKTEN* 23-1988.

Bogens tidsmæssige begrænsning

De historikere, der skabte beretningen om den moderne arkitekturs fødsel og sejrige felttog, først og fremmest Giedion og Pevsner, tog som udgangspunkt, at industrialismen havde efterladt et kulturelt tomrum, der måtte udfyldes af en ny helhedskultur. De fandt, at den nye arkitektur opstod som en sammensmeltning af den moderne teknologi med en rationel funktionsforståelse og en ny rum- og formopfattelse. Fremskridts-

troen var en uundværlig del af denne "heroiske" historieskrivning.³

Allerede i slutningen af 30'erne sættes der spørgsmålstegn ved denne optimisme. Den politiske situation tvinger til nøgternhed og tvivl. Hvis man derfor betragter den nyere tids arkitekturhistorie som en revision eller udvidelse af 20'ernes og 30'ernes radikale budskab, er det naturligt at begynde med årene lige før anden verdenskrig. Men for at få den nødvendige forståelse, må

der trækkes linier bagud til århundredeskiftets nationalrealisme, til 20'ernes nyklassicisme og til 30'ernes funktionalisme.

Bogens opbygning

Da den arkitektoniske tænkning normalt styres af et ønske om at gøre op med den foregående periodes ideer og metoder, har det været selvfølgelig at bruge den traditionelle kronologiske beskriveform. Dette har imidlertid ikke været uden problemer, for de forskellige arkitektur-opfattelser afløser ikke bare hinanden, de kan overlape eller coeksistere.

Når en bog opbygges over arkitektoniske temaer eller genstandsområder, vil der uundgåeligt opstå en konflikt mellem kronologien og ønsket om at redegøre tilstrækkeligt dybtgående for de valgte emner. Et problem der øvrigt også kendes fra den almindelige historieskrivning, hvor en langsgående historiefortælling kolliderer med behovet for tværgående redegørelser.

De temaer, der udgør bogens kapitler, er valgt på en sådan måde, at de dækker de vigtigste sider af 50 års idédebat. Oprindeligt var det et ønske, at temaerne blev udpeget, så de hver for sig åbnede op for en beskrivelse på tværs af landegrænserne. Et eksempel er kapitlet om Apollon-Dionysos-debatten. Ved at bruge problemstillingen i den svenske efterkrigsdebat blev det muligt at belyse den samtidige bygningskunst i de øvrige nordiske lande på en meget givende måde. Det viste sig imidlertid, at kun nogle temaer åbnede for denne tværgående mulighed og derved bekræftede bogens hypotese om det fælles nordiske. Medens den norske arkitektur blev dækket rimeligt af de først valgte temaer opstod der et problem med den svenske udvikling, der ikke blev fyldestgørende behandlet, tilsyneladende fordi den svenske arkitektur ikke havde opfanget de udefra kommende påvirkninger på samme måde som de andre nordiske lande. Helt automatisk opstod der et behov for at definere en "svensk tradition". Forsøget blev lettet, da der samtidigt i det svenske *Arkitektur* blev ført en diskussion om det "typisk svenske".

Det viste sig ligeledes nødvendigt at skrive et kapitel om den danske tradition, der ligger som en langsgående understrøm og opfanger de varierende skift.

På grund af Alvar Aaltos dominerende rolle i den finske arkitektur og i det internationale billede af det nordiske blev det yderligere nødvendigt at udvande tema-ideen med et afsnit udelukkende om denne arkitekt.

Endeligt blev der tilføjet et kapitel om det nordiske boligbyggeri, et emne der ikke trådte tydeligt nok frem i de første afsnit, og hvis ideologiske og arkitektoniske udvikling det var helt afgørende at få beskrevet.

Slutresultatet blev derfor relativt inkonsekvent, men samtidigt bedre dækkende. En ulempe blev, at der kom overlapninger og gentagelser. Bogen kom til at fremstå som en række forsøg på at beskrive væsentlige træk, forsøg der supplerer hinanden, og som tilsammen skaber de nødvendige nuancer.

Bogens opbygning tillader, at der i eventuelle senere udgaver tilføjes nye kapitler f. eks. om den fysiske planlægning og havekunsten. I 1 udgaven nåede jeg at indføje et stykke om Norberg-Schulz som teoretiker, da det gik op for mig, at hans udvikling løb parallelt med det almindelige arkitektoniske forløb i efterkrigstiden.

Bogens valg af eksempler

Bogen er som sagt en idéhistorie. Den behandler periodens vigtigste problemstillinger, som de fremgår af samtidens debatter, og som de skjuler sig i samtidens huse. Arkitekter og bygninger optræder derfor enten som eksempler på bestemte arkitekturopfattelser eller som kilder, når det gælder om at opspore en bagvedliggende ideologi. Om en arkitekt eller et hus er interessant, er altså vigtigere end om huset er "godt" og arkitekten en storslået kunstner. En række betydelige nordiske arkitekter er ikke medtaget, fordi deres indsats idémæssigt er dækket ind af andre. Rent praktisk har det derved også været muligt at undgå endeløse opremsninger af navne.

Til sidst skal det nævnes, at bogen naturligvis også kan betragtes som en slags faglige erindringer. Jeg har som bygger, skriver og undervisende arkitekt siden slutningen af 40'erne været involveret i den løbende debat. Jeg har ikke altid været lige begejstret over det nye, der

kom ind over grænserne, men jeg har i bogen forsøgt at skildre alting lige sobert og på en måde, der undgik et alt for akademisk sprog.

Jeg har boet og arbejdet i Norge og Sverige i mange år. Finland har jeg kun besøgt.

Noter

1. Christian Norberg-Schulz har i 1991 udsendt en bog på fransk, *Scandinavie Architecture*, 1965-90. Også her er de fire landes arkitektur behandlet separat med en kort fælles indledning.
2. Således mener Ulf Hård af Segerstad at "pysslandet med sköna ting" allerede var forbi i 1967.
3. Denne historieopfattelse ligger bag Giedions berømte værk *Space, Time and Architecture* fra 1941. Datidens arkitektoniske bibel.

Denna artikel har granskats vetenskapligt av minst två av de lektörer som anges på sidan 152.

Nils-Ole Lund er arkitekt og professor ved Arkitekt-skolen i Aarhus. Han har tidligere udgivet *Teori-dannelser i arkitekturen*, 1970, *Ud af det blå*, *Henning Larsen*, 1986 og *En tegnestue*, *Johan Richter*, 1989.